

חובותיה של ישראל כלפי רצועת עזה במציאות של מגפה עולמית, ולאחריה

כחלק מחובתה של ישראל להגן על בריאותם ועל ביטחונם של כל האנשים הנתונים לשליטתה, עליה לוודא כי חיסון נגד נגיף הקורונה זמין בישראל, בגדה המערבית וברצועת עזה. זה גם אינטרס ברור של המדינה, שכן על נגיפים אי אפשר לכפות משטרי היתרים. הדבר יצריך שיתוף פעולה הדוק עם הרשויות הפלסטיניות ועם הקהילה הבינלאומית, אך מעורבותם של גורמים אלה אינה משחררת את ישראל מאחריותה המהותית כלפי התושבים הפלסטינים, החיים תחת כיבוש.

מקור חובותיה של ישראל כלפי הפלסטינים שבעזה

ישראל שולטת במעברי הגבול של הרצועה, במרחב האווירי שלה ובמימיה הטריטוריאליים (ציוד רפואי, תרופות וסיוע הומניטרי אינם מועברים לרצועה דרך מצרים). כך, ובאמצעים נוספים, ישראל שולטת למעשה בהיבטים מרכזיים של החיים ברצועה. [שליטה](#) מתמשכת ורציפה זו, כולל ב-15 השנים שעברו מאז יישום תוכנית ההתנתקות, נושאת עמה חובות כלפי תושבי עזה מכוח המשפט ההומניטרי הבינלאומי, כמו גם משפט זכויות האדם הבינלאומי והחוק הישראלי, כלהלן:

- תקנה 43 לתקנות הנספחות לאמנת האג בדבר דיני המלחמה ביבשה משנת 1907 מטילה חובה על ישראל להבטיח את שלומם וביטחונם של תושבי רצועת עזה. חובה זו מקיפה מגוון של היבטים הכוללים בריאות ורווחה.
- סעיף 55 לאמנת ז'נבה הרביעית מ-1949 קובע כי "על המעצמה הכובשת להבטיח במלוא מידת האמצעים שברשותה את אספקת המזון והרפואות לאוכלוסייה; במיוחד שומה עליה למלא את מחסוריו של השטח הכבוש, במזון, ברפואות ובשאר דברים, אם אין מקורותיו של השטח הכבוש מספיקים". סעיף זה, אם כן, מטיל חובה על המעצמה הכובשת לייבא לשטח הכבוש את הציוד הרפואי הנדרש, כגון תרופות וחיסונים, כאשר משאבי השטח הכבוש אינם מספיקים.
- סעיף 56 לאמנת ז'נבה הרביעית, מתייחס מפורשות לאמצעי המניעה ההכרחיים למאבק בהתפשטות מחלות מדבקות ומגפות: "שומה על המעצמה הכובשת להקים ולהבטיח במלוא מידת האמצעים שברשותה ותוך שיתוף פעולה עם הרשויות הלאומיות והמקומיות, את מוסדות הרפואה ושירותי בתי החולים, את הבריאות וההיגיינה הציבורית בשטח הכבוש, ובמיוחד - להנהיג ולהפעיל את אמצעי-המגן ואמצעי-המנע הדרושים כנגד התפשטותן של מחלות מידבקות ומגפות." אמצעים אלה כוללים, בין היתר, אספקת תרופות, בדיקות וחומרי חיטוי רפואיים, משלוח צוותים רפואיים והקמת בתי חולים ומרכזים רפואיים למתן סיוע לאנשים הסובלים ממחלות מדבקות.
- סעיף 12 לאמנה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, המחייבת אף היא את מדינת ישראל, מטיל עליה חובה לנקוט בצעדים הנחוצים כדי להבטיח בין היתר, מניעה של מחלות מדבקות (epidemic), אתרניות (באזור

תפוצה מוגבל), תעסוקתיות ואחרות, טיפול במחלות אלה ופיקוח עליהן (סעיף 2.12.ג. לאמנה). בנוסף, עליה לנקוט בצעדים הנחוצים בכדי ליצור תנאים נאותים אשר יבטיחו לכל שירותי בריאות וטיפול רפואי במקרה של מחלה (סעיף 2.12.ד. לאמנה).

- ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות פרסמה בנובמבר 2019 מסקנות, בעקבות בחינת מצב מערכת הבריאות הפלסטינית. הוועדה הביעה חששותיה מהעובדה שלתושבים הפלסטינים החיים בשטחים הכבושים, ובמיוחד ברצועת עזה, גישה מאוד מוגבלת ובלתי מספקת למתקני בריאות, לסחורות ולשירותי בריאות. זאת, במיוחד בשל ההגבלות על הכנסת מה שמוגדר על ידי ישראל כ"ציווד דו-שימושי", הכולל ציווד רפואי חיוני, ומשטר ההיתרים. הוועדה המליצה למדינת ישראל, בין היתר, לאפשר גישה בלתי מוגבלת למתקני בריאות ולשירותים, כולל שירותי רפואה דחופים, ולאפשר תנועה לאנשי מקצוע רפואיים מרצועת עזה ולתוכה. המלצות אלה – מהן ישראל התעלמה - נובעות מחובתה בהתאם להוראות האמנה ומקבלות משנה תוקף בתקופה זו.
- לצד החובות של ישראל מכוח המשפט הבינלאומי, נובעת חובתה גם מכוח פסיקת בג"ץ, שקבע כי לנוכח שליטתה המתמשכת של ישראל על מעברי הגבול, והתלות שיצרה ישראל אצל תושבי עזה בעקבותיה, היא מחויבת להבטיח את הצרכים ההומניטריים של תושבי עזה, ולדאוג שזכויותיהם הבסיסיות וצרכיהם האלמנטריים של תושבי עזה ייבטחו (בג"ץ 07/9132, אלבסינוני נ' ראש הממשלה, 30/1/2008, ובג"ץ 09/201 רופאים לזכויות אדם נ' ראש הממשלה, 19/1/2009). ההגנה מפני התפשטות מגפת הקורונה ואספקת טיפול רפואי הולם למי שידבק בנגיף, הם ללא ספק הצרכים ההומניטריים הבסיסיים ביותר של תושבי הרצועה ועל כן חייבת ישראל לפעול להבטחתם.

עמדתה של ישראל: שליטה ללא אחריות

ישראל מכחישה את המחויבות שלה כלפי תושבי הרצועה, וזאת על אף שליטתה המתמשכת והמוחשית בתחומי חיים רבים בעזה. את הגבלות התנועה החריפות והגורפות שהיא מטילה על הרצועה, ישראל מצדיקה בדרך כלל כצורך ביטחוני ו/או מדיני, תוך התבססות על מיתוס ההתנתקות מהרצועה בשנת 2005, כמו גם על עליית חמאס לשלטון ועל פעילות צבאית של חמאס ופלגים אחרים ברצועה. בה בעת, היא דוגלת בפרשנות משפטית ייחודית (*sui generis*), המעניקה לה פטור מאחריות להשלכות שליטתה המתמשכת בתנועת אנשים וסחורות באמצעות משטר ההיתרים, לצד ההגבלות על הגישה בים, ביבשה ובאוויר.

הכלל המאפיין את משטר ההיתרים שישראל משיתה על עזה הוא שמעבר בין הרצועה לישראל ולגדה ובחזרה דרך מעבר ארז אסור, אלא בהיתר מיוחד. מתחילת חודש מרץ 2020, [הידקה ישראל עוד יותר את הסגר](#), בכסות החשש מהתפשטות הקורונה, ובפעול מונעת תנועת אנשים, גם לא על פי מעט הקטגוריות שעל פיהן שקלה בעבר היתרי מעבר. תנועת סחורות אל הרצועה וממנה דרך מעבר הסחורות הרשמי היחיד, כרם שלום, המנוהל על ידי ישראל, מתאפשרת גם היא רק לאחר תיאום עם הצבא הישראלי ובהתאם לתנאיו.

כך, ישראל נוטלת חלק פעיל במניעת ההתפתחות של מערכת בריאות הולמת, ושל כלכלה מתפקדת, ברצועה ובדיכוי אלה הקיימות. גם המבצעים הצבאיים הנשנים והמחריפים של ישראל ברצועה משפיעים ישירות על מערכת הבריאות, על הכלכלה ועל התשתיות האזרחיות בה, שמתקשות לספק את צרכי התושבים, ונעות על פני רצף המוביל לקריסה. כתוצאה מכך, המימון שמגיע מתורמים בינלאומיים הוקצה לאורך השנים לצרכים ההומניטריים בסיסיים, לתחזוקת מערכת הבריאות ולשיפור תשתיות בסיסיות, אך מאמצים אלה רחוקים מלספק.

הצהרות מפי [גורמים ישראלים](#) מרמזות על נכונות לאפשר מעבר של סיוע המיועד למאבק בקורונה אל הרצועה, כמו גם חיסונים, אך חוסר נכונות לספק אותם בעצמה או לשלם עבורם מקופתה. גישה לא מכיר מקרים שבהם גורמים רשמיים מישראל מנעו כניסה של פריטים, תרופות או ציוד הנחוץ ישירות למאבק במגפה. אי מניעת מעבר איננו מספיק, ואינו פוטר את ישראל מחובותיה ככוח כובש. בנוסף, פעולותיה הרחבות יותר, המשך ההגבלות החריפות על תנועת [אנשים](#) ו**סחורות**, [סגירתם המוחלטת של המעברים](#) מעת לעת, [התקפות על דייגים](#) ו**הרס אדמות חקלאיות** בתוך הרצועה, מעידות על חוסר נכונותה של ישראל לחדול מלחבל בכלכלת הרצועה ובביטחון התזונתי וברוחת תושביה, החווים עכשיו קשיים חסרי תקדים בשל המגפה.

תפקידם של גורמים פלסטינים

חמישים ושלוש שנות כיבוש, ועשורים של מגבלות תנועה קשות, פגמו ביכולתן של הרשויות הפלסטיניות ברצועה ובגדה לשאת באחריות מלאה על תחום הבריאות כמוגדר בהסכמי אוסלו.

דו"ח של ארגון הבריאות העולמי מ**נובמבר 2020** מצייין כך (תורגם לעברית ע"י גישה):

לכיבוש כרוני השלכות עמוקות על יכולתן של הרשויות הציבוריות לספק שירותי בריאות, הן בהיבט ההכנסות והן בהיבט הנשיגות (affordability). האחריות למימוש זכותם של פלסטינים לרמת הבריאות הגבוהה ביותר נחלקת בין ישראל ככוח הכובש, הרשות הפלסטינית, הממשלה בפועל ברצועה ומדינות מעורבות. הרשות הפלסטינית נושאת באחריות לספק שירותי בריאות לאוכלוסייה הפלסטינית בגדה ובעזה מאז הקמתה על פי הסכמי אוסלו. ואולם, היעדר שליטה על משאבי טבע (לרבות מים), על המעברים ועל מקורות הכנסה פוטנציאליים נוספים, יצרו מצב של תלות בסיוע, מה שמגביל את יכולת הרשות למלא את חובותיה אלה. החרבת הכלכלה והבסיס היצרני עוד החריפה תלות עמוקה זו, והשפעתה ניכרת במיוחד בעזה.

על פי [ארגון הבריאות העולמי](#), 88 אחוז מתקציב מערכת הבריאות הפלסטינית מגיע ממערכת המיסוי המרכזית ורק 12 אחוז ממיסי מבוטחים. במילים אחרות, מערכת הבריאות הפלסטינית תלויה בכספי מיסים כלליים, ובאופן רחב יותר, בכלכלה מתפקדת. בהסכמי אוסלו אמנם הוחלט רשמית על העברה של סמכויות בתחום הבריאות ותחומים אחרים של החיים האזרחיים מישראל לרשות הפלסטינית, אך גם 25 שנים לאחר מכן, הרשויות הפלסטיניות אינן שולטות במעברי הגבול שלהן, גם לא במערכת המיסוי או במרשם האוכלוסין הפלסטיני. לשליטתה המתמשכת של ישראל על כל אלה השלכות קשות על המציאות הכלכלית בטרטוריה הפלסטינית.

הכנסה של כל פריט לרצועת עזה מחייבת תיאום עם ישראל. ישראל קובעת אלו מגזרים בכלכלה יוכלו לפעול, בין היתר על ידי הכתבה של אלו מוצרים מותר למכור והיכן, מי יורשו לצאת מהרצועה ואיך, וכמה יפעלו תשתיות כגון חשמל, מים ותקשורת. כל ציוד, תרופה או חיסון לא יוכל להיכנס אלא אם ישראל תאפשר זאת.

כפועל יוצא מהמצב ההומניטרי הקשה בעזה, שנוצר במידה רבה כתוצאה ממתקפות צבאיות מצד ישראל והגבלות מתמשכות שהיא אוכפת על תנועה, כמו גם על גישה למשאבי טבע, גורמים פלסטינים פונים לקהילה הבינלאומית בבקשה לסיוע כלכלי. הסיוע המוגש נועד למנוע קריסה הומניטרית ולסייע לאנשים לשרוד, אך גם הזרמה משמעותית של כספי סיוע כשלעצמה היא תסמין של כיבוש מתמשך והיעדר ריבונות, ואיננה מספקת פתרון או מרפא לצרכים העמוקים. כך או כך, סיוע הומניטרי מצד מדינות שליטות אינו פוטר את ישראל מאחריות.

הרשות הפלסטינית עובדת בתיאום עם ארגון הבריאות העולמי ושותפים בינלאומיים אחרים כדי לספק לאוכלוסיה הפלסטינית את הציוד הנדרש למאבק בנגיף הקורונה, בין היתר ערכות בדיקה וחיסונים. אין בכך כדי להוריד מאחריותה של ישראל, כפי שסיוע הומניטרי מצד מדינות שלישיות אינו פוטר את ישראל מחובותיה כלפי פלסטינים החיים תחת כיבוש.

התניית סיוע/חיסונים במשא ומתן להחזרת בני ערובה/גופות

לאחרונה [דווח](#) כי גורמים ישראלים מתנים את הפצת החיסונים ופריטים אחרים הדרושים למאבק במגפה בתוצאותיו של המשא ומתן עם חמאס להשבתם של [שני אזרחים ישראלים](#) שבהם הוא מחזיק, וכן של גופות שני חיילים שנהרגו במהלך "מבצע צוק איתן", ב-2014.

על חמאס לשחרר את האזרחים המוחזקים ללא תנאים. עם זאת, הפרה של המשפט ההומניטרי הבינלאומי מצדו של חמאס אינה פוטר את ישראל מחובותיה שלה כלפי האוכלוסייה האזרחית בעזה, אותה היא למעשה מענישה על התפתחויות פוליטיות שעליהן אין לה שליטה, או מצדיקה הפרות מצידה. לכל הצדדים, ישראל, חמאס, והרשות הפלסטינית, אסור לעשות שימוש בזכויות אדם לצרכי מיקוח או למטרות פוליטיות. אין להתנות גישה לציוד רפואי, תרופות וחיסונים בדבר.

המלצות

גישה קורא לישראל למלא את חובותיה, ולבצע את המוטל עליה כדי לסייע למערכת הבריאות הפלסטינית ולהגן על בריאותם ועל ביטחונם של תושבי רצועת עזה והגדה המערבית. שני מיליון תושבי הרצועה מתמודדים בימים אלה עם קשיים וחוסר ודאות חסרי תקדים. בשנה הבאה, אליה מגיע העולם כשהוא ערוך טוב יותר להתמודד עם נגיף הקורונה, אסור שעזה תישאר מאחור. אסור גם שתושבי הרצועה ישוּבו אל המציאות שלפני המגפה. החלטות בנוגע למדיניות צריכות להתבסס על החוק הבינלאומי וכבוד לזכויות אדם. בעולם שאחרי הקורונה אין מקום לאיסורי תנועה חסרי תוחלת שמגבילים חירות ותקווה.

רק סיום הכיבוש יבטיח הגנה מלאה על זכויות אדם, אך גם לפני כן, בעת הזאת, על ישראל, בין היתר:

- להבטיח את זמינותו ואת הפצתו המהירה של חיסון הקורונה, ואם יידרש, להשתתף במימון עלויות החיסון והנחון להפצתו.
- להתחייב לאפשר גישה מהירה ובטוחה אל עזה ואל הגדה, של צוותי רפואה, גורמים הומניטריים, תרופות, ציוד רפואי ותשומות אחרות, שהכרחיות לתשתית רפואית אזרחית כמו בתי חולים ומרפאות, וכן, לאפשר לחולים הזקוקים לנוע לצורך קבלת טיפול רפואי.
- להימנע מלהתנות תנועה, סיוע והפצה של החיסון בהתרחשויות פוליטיות. על רשויות החמאס לשחרר את הישראלים ואת הגופות שבידיהן, אך הפרת הדין הבינלאומי מצדן אינה מצדיקה הפרה של הדין הבינלאומי מצד ישראל ובוודאי שאינה פוטר את אותה מחובותיה כלפי תושבי עזה.
- להסיר את הסגר מעל רצועת עזה, כדי לאפשר תפקוד תקין של הכלכלה ומערכת הבריאות בה, במיוחד לנוכח מגפת הקורונה, ובשם מילוי חובותיה כלפי האוכלוסייה האזרחית ברצועה באופן כללי.
- לעבוד בשיתוף פעולה הדוק עם כל הגורמים הרלוונטיים – פלסטיניים ובינלאומיים – לטובת רווחתם של כל תושבי האזור.

* לפי דרישת החוק, גישה גאה לציין כי כתוצאה משיתוף פעולה עם מדינות וארגונים בינלאומיים, שתומכים בעשייה שלנו לקידום זכויות אדם, רוב המימון לפעילותנו מגיע מ"ישויות מדיניות זרות".